

Áronka

Tamási Áronra,
a hiteles Hitelesre emlékezve

A Tamási Áron-év a szokottnál is élénkebbé teszi emlékező kedvemet, bár a nagy író kolozsvári széke mellett naponta sokszor elmegyek, olykor – szerénytelenül – ülök is benne.

Áronka! Visszhangzik a fülemben szüleim, különösen anyám hangja. Mert, hogy életükben soha másként nem hallottam emlegetni őt. És még valakit, Kemény Jánost. Ő is Jánoska volt. Ők voltak a kolozsvári *Hitel* folyóirat holdudvarának kedvencei. E két keresztnevet ilyen formában hallván, azonnal tudtam kiről esik szó.

És bizony gyakran esett szó róluk a családban, a *Hitel* otthon maradt túlélőinek beszélgetéseiben, a naiv módon párnákkal letakart telefon közelében, vagy Kolozsvár akkor még nem lehallgatható utcáin sétálva, így a Farkas utcában istentisztelet után vagy a Bükk erdős ösvényein. (Istenem, azóta azt már letarolták az érkezők új házai, s a kakasmandikók és vadjácintok, a tüdőfű és a berki szellőrózsák meg a Majláth-kút menti acsalapuk világa helyén ma londoni árakkal versengő, ilyen-olyan házrengeteg hivalkodik.)

Én zöldfülűként csak füleltem, s a hallottak lerakódtak valahol az idegsejtek máig nem eléggé ismert dzsungelében. Így nevelt engem a mindenkor ott lebegő szellem, Áronka pedig messze járt, amíg végleg haza nem tért. Azóta ama két cserefa árnyékából máig árad felénk valami. Mert nagy a szükség.

Keresem, kutatom az emlékmozaikokat.

Szerencsés vagyok, még van kolozsvári 5-6 éves koromból származó gyermeki emlékem. Hiszen a kedves vendégnek, ki oly sokszor látogatta a *Hitel* otthonát, gyermekként is megtanultam örülni. Ha ölébe vett és kobakomat megsimogatta, gyermeki tudatlanságomban is éreztem a megtiszteltetést. Kései szülött voltam (minő szerencse, hiszen, ha idejében jövök világra, elvisz a világháború vihara vagy egyszerűen csak a kegyetlen idő), s az a kedves baráti társaság, amely a *Hitel* csoportja volt, keresztfiának fogadott.

Eddig is és az idén különösen sok minden jelent és jelenik meg Tamásiról, de saját emlékeimet és a vele kapcsolatos néhány nélkülözhetetlen tudnivalót eme kis boglyába gyűjtve magam is papírra vetem, mert általuk teljesebbé válhat az összkép. Még idejében kell ezt tennem, hiszen kopogtat a 85. (A képi memória dolgozik, s máris a Nyikó menti szénaboglyás táj vetül képzeletem képernyőjére, s átkozom a Covidot, hogy két éve nem láthatom lélekmelengető szépségét élőben.)

Sokat adott az ősszmagyarságnak a megtartó s közben kibocsájtó erejéről is híres Székelyföld! Most azonban elég, ha csak Tamási Áront említjük, aki a magyar irodalom legnagyobbjai közé úgy ballagott be, mint a Hargitáról hazafelé bandukoló Ábel. A legnagyobb természetességgel, mint a székely beszéd fordulatainak, csodás lehetőségeinek és a székely lélek rejtett zugainak nagy ismerője. Íróvá válásáról így szól: „Megkóstoltam az írást, furcsa, titokzatos rabságba estem. Elvesztettem a szabadságomat, hogy megnyerjem azt.”

Ekkor már megjárta a Nagy Háború olasz frontjának poklait, ahonnan Nagyüzüttel tért haza. Fiatal koruk háborús emlékei is összekötötték apámmal, s ő utóbb gyakran emlegette a közös következtetéseiket.

Magam még a világon sem voltam, mikor felismerte, hogy az erdélyi fiatal értelmiség egységes diétájának megszervezése sürgető szükség. Ekkor már felnőtt az első, román egyetemet végzett, ifjú magyar nemzedék.

A Féja Endre szerkesztésben megjelent Féja-Tamási-levelezésben 1935. április 9-én kelt levelében Tamási ezt írja: „éppen nekikezdtem volt egy cikksorozatnak, s azt is be akartam előbb fejezni. Ugyanis egyre szaporodnak és mozgolódnak az ifjú magyarok, s ezekről a mozgalmakról írtam a Brassóba öt cikket.”

Tehát mások, más-más alapról indulván, foglalkoztak ilyen gondolatokkal, de az, amit az utókor Vásárhelyi Találkozó néven emleget, az ő felismerése nyomán született meg. A levelében jelzett cikksorozat (Cselekvő erdélyi ifjúság), 1936. április 2. és 5. között, az akkoriban kedvelt és tekintélynek örvendő *Brassói Lapok* hasábjain vitte be a köztudatba az összefogás szükségességét. Az sem véletlen, hogy a lap 11-12. számának hasábjain ott van ez a bekezdés, melyben az induló *Hitel* folyóiratot értékeli: „Figyelmesen és a részt vevő lelkiismeret tárgyilagosságával mérlegre tettem a hangot, a neveket, a látásmódot és a célkitűzéseket: s bizonyára nem fogok csalódnai abban a véleményemben, hogy ennek a mostani Hitelnek a megjelenése a legfigyelemreméltóbb eredmény, amit a cselekvő transzylvan ifjúság az utóbbi években elért... A *Hitel* szellemi mozgalmára legalább annyira jellemző, mint demokratikus felfogásra, az a könyörtelen szigorúság és szárazon ható tárgyilagosság, amellyel történelmünket, a jelenünket és jövőnk szerepünket szemlélik. Ezt a szellemi magatartást ők azzal a kedvelt szavukkal jelölik meg, hogy önvizsgálat. A szigorúság a magyarság bűneivel szemben és a romantikamentes megállapítások az erényekkel kapcsolatban természetszerűleg Széchenyit idézték fel zászlójukra eszménykép gyanánt.”

Ez a magyarázata annak, hogy a nagy terv megvalósítására *Hitel*-béli barátait kérte fel. És nem csalódott.

Szüleimtől sokszor hallottam, hogy milyen hatalmas energiával vetette magát bele a szervező tevékenységbe. Amint mesélték, valósággal „magához ragadta” a vezetést, és a *Hitel* kolozsvári asztala mellett álló székéből irányította a munkát. A *Hitel*-tagság lelkesen követte, s úgy a munka tudományos, mint annak szervezői tennivalóiban, el egészen az aprómunkáig, mellette volt.

Maga a találkozó, amely akkor is és utóéletében is számos vita tárgyát képezte, 85 évvel ezelőtt, 1937. október 2. és 4. között zajlott le a marosvásárhelyi Apolló-palotában. Itt most először Tamási megnyitó beszédéből, majd az ő vezetésével fogalmazott zárónyilatkozatból idézek, ugyanis a mostanában megjelenő gazdag Tamási anyagok között a szépirői teljesítmény értékelésének árnyékában ez ritkábban szerepel.

Olvassuk először megnyitójának gyönyörű kezdőmondatát: „Mint sziklára szállott hegyi madár: itt előttetek is egy ember áll, ki az egyedülvalóság és az alkotó álmódosítás felhőiből leszállott erre a vásárhelyi sziklára, hogy onnét jelenthesse: Mostoha idő jár az ő hegyi országában.”

Korszerűségét bizonyítandó most csak néhány ma is visszhangot keltő sort ismerjünk meg a beszédből: „Kétségtelen, hogy a liberális demokráciának ma már nálunk sincs meg az a biztosan megjelölhető és félre nem érthető fogalma, amelyet valamikor takart. Demokráciáról szólva, ma már két ember nem érti meg egymást, hiszen egyformán demokráciát mond a fasizmus vezére és az angol felelős államférfi. Mi hát ez?”

És lássuk csak, mit ír egy manapság olyannyira ellehetetlenült magatartásformáról: „Nincs véleményeltérés közöttünk abban, hogy a társadalmunk keretén belül az egymással szemben folytatott osztályharcnak el kell tűnnie, ha nemzeti érdekről van szó. A világnézeti harcoknak is a közös nemzeti érdek síkján el kell némulniok.”

De elevenítsünk fel egy másik, most is érvényes és irányt mutató, bekezdést: „Mindenki felelős a munkában: mutassatok hát emelkedett lélekkel utat! És ahogy férfiakhoz illik, adjátok vissza a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét. Gondoljatok arra, hogy vizsgán álltok népetek előtt, s hogy az erdélyi magyarság történelme rajtatok keresztül azt a generációt fogja megmérni, amely ma a legnagyobb felelősséggel tartozik népének. Legyen mindenkinek eltökélt vágya, hogy ő nem fog könnyűnek találtatni.

Hősnek kell lenni!

És miért ne lehetnétek, hiszen hősei isteni törvény szerint minden népnek vannak súlyos időkben.”

A záró határozat, melyet Hitvallásnak neveztek, szintén emelkedett és sorsformáló gondolatokat, tanácsokat tartalmaz a kisebbségi magyar élet minden területéről. Most ebből csak egy igen fájdalmasan aktuális kérdésre adott válaszáat említem meg: „Sajtónk nemcsak nemzeti önvédelmi harcunk pótolhatatlan fegyvere, de egyik leghasználhatóbb, mert mindenhová elérő eszköze

a nevelésnek is. Ezért kimondjuk, hogy a kisebbségi sorban a sajtó csak úgy teljesíti kötelességét, ha az önvédelmi egység, példa és tanítás napi megnyilvánulása. Nemzeti érdekeink megparancsolják, hogy a magyar népkisebbség létérdekeit érintő döntő kérdésekben a sajtó teljesen azonos álláspontot foglaljon el. Ne szolgáljon tehát idegen érdekeket. Legyen mértéke a tárgyilagosságnak, őrzője a nép jövőbe vetett jogos reménységének, öntudatosítója népünknek, ápolója a közösség szellemének, mert szerepe mindenekelőtt a nemzet nevelése. Történelmi hivatását a sajtó csak úgy töltheti be, ha a magyarság szent hagyományain és keresztény erkölcsi értékein felépülve a demokratikus nemzeti gondolatot sugározza szét.”

Érdemes a Hitvallás összefoglalóját is újra olvasni:

„Az érett magyar ifjúság ezalatt a három nap alatt ünnepi felszabadulásra mutatott utat népének, visszaadva a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét. Egy tiszta magyar és emberi élet vágya lobogott benne, egy szenvedő nép tisztult meg általa és érezte meg újra az élet teremtő tartalmát. Ebben a megtisztulásban kisebbségi népének útját az erkölcsi és nemzeti alapon álló népi demokráciában találta meg.

Az erdélyi magyar társadalomnak a kisebbségi sors követelményei szerint való átalakulását sorsdöntő jelentőségűnek ítéljük és ezért történelmi felelősségünk tudatában az egy test és egy lélek akaratával valljuk, hogy:

- az erdélyi magyar népkisebbségi élet irányítása csakis a keresztény erkölcsi és demokratikus nemzeti követelmények szerint történhetik;
- népkisebbségi életünket és annak minden intézményét a nemzeti egység gondolata és célja hassa át, politikai, gazdasági, közművelődési és egyházi intézményei s azok vezetői között, amennyiben hiányzik, becsületes együttműködés jöjjön létre, az osztály, felekezeti és nemzedéki ellentétek életünkől tűnjenek el, annál is inkább, mert minden felekezeti és származású magyar embert, s így azokat a zsidó vallású magyarokat is, akik kisebbségi sorsunk minden következményét vállalják, a magyar népkisebbség alkotó elemének tekintünk;
- a Vásárhelyi Találkozón megjelent fiatal romániai magyar értelmiség a legteljesebb nemzeti, szociális és politikai egység vágyától áthatva kimondja, hogy az erdélyi magyarság minden egyes tagjára sorskérdéseink és küzdelmeink iránti érdeklődés, tevőleges szolgálat és munka hárul;
- a magyarság minden egyes tagjának teljesítenie kell mind anyagi, mind szellemi tehetségéhez mérten kötelességét magára hagyott nemzetünk iránt; kizárandó az, aki az erdélyi magyarság nemzeti érdekével összetűző tevékenységet fejt ki.”

Ami a kiemelt fontosságú magyar–román viszonyt illeti, az ott elfogadottak azóta is cáfolhatatlan bizonyítékai annak, hogy a jó szándék melyik oldalon leledzett. Itt egy szabadságát szerető nép nyíltságával fordul a nemzeti álmiban beteljesült románsághoz, hogy az emberi jogaiban veszélyeztetett magyarság számára találja meg a módot a lelki megbéküléshez, egymás megértéséhez,

a testvéri együttéléshez. Ezek is a Tamási által fogalmazott Vásárhelyi Hitvallás gondolatai.

Mikó Imre Tamásit idéző szavait ismételve: „Írói tekintélyének latba vetésével szállott síkra »az Erdélyi Fiatalok népi humanizmusának, a *Hitel*ben hirdett újraértékeléseknek és a baloldaliak szocializmusának« egyesítése mellett.” A 22 év című alapvető fontosságú könyvében pedig ezt írja: „az új nemzedék itt lépett fel először mint önálló politikai tényező az erdélyi magyar közéletben”.

A találkozó hatalmas visszhangot keltett, de a királyi diktatúra bevezetése, a Hitvallást aláíró internacionalista baloldal árulása, majd a világháború vihara nem engedte tovább a megvalósítás útján, könyvtárakba üzte szellemét, amely azóta sem vesztett aktualitásából, és több figyelmet érdemelne.

Tamásinak meggyőződése, amint ezt Vásárhelyen a gyakorlatban is igazolta, hogy magyar földön az írónak súlyos időkben mindenkor fontos szerepe volt. Ő ezeket mondja: „a magyar történelemben igen gyakran megtörtént, hogy költők és írók álltak a dobogóra, s onnét követelték közösségük számára a honpolgári jogokat és embertestvéreik számára, magyar és idegen elnyomótól, egyaránt, az emberi szabadságot.

Kötelességszerűen ezt teszem én is.

S valahányszor író cselekszi ezt, és nem politikus, teljes bizonyossággal tömegek szenvednek, és forrongásban van valami nagy veszedelem, mely ellen népnek és hatalomnak egyaránt védekeznie kell.”

De eme veretes és máig érvényes mondatok után a könnyedebb emlékek hírjait is pengessük meg. Áronka ugyanis világfi volt, gáláns férfiember és a hölgyeknek is kedvence.

Sokszor emlegetett és leírt családi történet a következő:

A közismert gavallér vidéki útról tért haza éppen, amikor a Vulcan utcai Szász-villában István-napi *Hitel* estély zajlott. Ez az alkalom nyitott volt a munkatársak családtagjai és díszvendégek számára is.

A társaság hangulatának csúcspontján éppen táncolt, amikor az úti ruhába öltözött író betoppant. A jelenlevő hölgykoszorú jeles művésznő tagja végig mérte, és ennyit mondott: „Ábel a rengetegben”.

Tamási sarkon fordult és távozott. Anyám kétségbeesetten rohant utána. Áronka, Áronka! – kiabálta, de mindhiába.

Nem sok idő telt el, mikor a szobalány ismét a vendég érkezését jelezte. És megjelent Áronka, a világfi, szmokingban tökéletes eleganciával.

Művésznőnk ismét végig mérte, és csak ennyit mondott: „Ábel az országban”.

Hatalmas kacagás oldotta a hangulatot, s Áronka máris derékon ragadta a sértegetőt, és a zene hangjára táncolni kezdtek.

Ez is egy mozaik abból, aki a *Hitel* Áronkája volt.

De a Tamási anekdotákból már gyűjtemény is megjelent.

A „kis magyar világ” nehéz időkben is boldog négy esztendeje hamarosan véget ért. A háború kimenetele is eldőlt. A román kiugrás megtörtént.

A Hitel-csoport által szervezett „negyvenek beadványával” ösztönzött magyar kiugrási kísérlet meghiúsult. Pedig még a Kádár-érában megjelent, *Végiáték a Duna mentén* című Bokor Péter kötetben is leírja ennek jelentőségét, nevekkal kiegészítve és azzal a címmel, hogy: Jött a lendület Erdélyből!

A Hitel-csoport Bánffy Miklóssal is összefogva, Dálnoki Veres Lajos hadtestparancsnoknál eljárt a védhetetlen Kolozsvár nyílt várossá nyilvánítása ügyében. Ez sikerült, csak a Szamos hidat nem tudták megmenteni, mert a németek leváltották a „beavatott” magyar hídőröket, és felrobbantották. A gyönyörű Kolozsvár pedig épen maradt.

A központi parancs szerint a lakosságot menekülésre kellett volna biztatni, de a hitelesek az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület támogatásával, ahol lehetett, lebeszéltek erről Észak-Erdély magyar lakosságát. Tisztában voltak a szülőföldön maradás jelentőségével.

Mindennek a hiteles Tamási is döntést hozó egyútt gondolkodója, részese.

És most egy fontos történetet mondok el, amely választ ad azokra a rosszindulatú híresztelgetésekre, melyek szerint Tamási a fenti szellemet meghazudtolva elárulta a szülőföldet, és elmenekült onnan.

Itt apám emlékiratából a Csatári Dániel *Forgószeiben* című könyvéhez írott kiegészítő sorait idézem: „1944. október 8-án a délelőtti órákban a Deák Ferenc és a Bethlen utca sarkán a mai »Tisztek házánaál« Tamási Áronnal találkoztam. A szokott baráti örvendezéssel fogtunk kezét. Majd félig tréfásan, félig nagyon is komolyan megfenyegetett: »Remélem nem szándékozol elmenni?« – Csodálkozva néztem rá, és válaszoltam: Nem, én itt maradok.

Másnap értesültem, hogy Tamási már tegnap eltávozott! Mi készítette erre, nem tudom. Távozása megrendített és nem változtatott elhatározásomon.”

Tamási távozásának híre számos formában és megannyi megítélésben terjedt, és sokáig találgatások és magyarázatok tárgyát képezte. Legutóbb arról olvastam, hogy maradása esetén koncepciók pertől tartott volna a nemzetiségi kérdésben ismert véleménye miatt. Ezt nem tartom valószínűnek, mert ha ez aggasztotta volna, akkor nem hirtelen pár óra alatt dönt a távozásról. Többről volt szó!

A magyarázatot ott kell keresni, ahol a legkézenfekvőbben áll előttünk.

Lássuk, hogyan is zajlottak az események ezekben a napokban.

Október 11-én reggel 6 órakor az oroszok már apám íróasztala mellé ültek, és barátságosan érdeklődtek: rabotaes, rabotaes?

A nehéz tordai csaták után megkönnyebbült Malinovszkij marsall csapatai bevonultak Kolozsvárra. És persze velük a románok is.

Mi zajlott le az alatt a fél nap alatt, amely az apámmal történt találkozás és Tamási távozása között telt el?

Mint ahogy az utóbb kiderült, a románok egy listát állítottak össze a szovjet NKVD számára a veszélyes magyarokról, akiknek elhurcolását javasolták. A fő vád az volt, hogy partizánokról van szó. A lista összeállításban olyan Kolozsváron élő román ügyvéd is részt vállalt, akinek magyar felesége és félmagyar fia volt.

Hogy ez a lista nem álhír, azt 5000 kolozsvári magyar férfi elhurcolása és apám személyes története is igazolja.

Már néhány nappal a szovjetek bevonulása után Miskolc Dezső rektor és Haynal Imre belgyógyász professzor figyelmeztette édesapámat, dr. Szász Istvánt, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) ügyvezető alelnökét, hogy gr. Teleki Bélával, az EMGE az Erdélyi Párt és az Erdélyi Magyar Tanács elnöke, országgyűlési képviselővel, Vita Sándor országgyűlési képviselővel és Demeter Bélával, az Erdélyi Gazda főszerkesztőjével együtt listán vannak, és beutalta őket egy kórterembe, sok-sok más megmentendő ember mellett. Haynalék még a front áthaladása előtt is sok személyt mentettek meg, legyen az zsidó, román vagy magyar, baloldali vagy más okból üldözött. A négy beutaltat külön élelmi-szerekkel és hírekkel a manapság oly sokat emlegetett Szilvássy Karola látta el.

Először még nem vették komolyan, és elhagyták a kórházat, hogy a helyzettel megismerkedve, tevékenyen is részt vállaljanak a sokasodó gondok megoldásában. Erről így szól apám emlékirata:

„Így Béla (Teleki), Vita Sanyi és én a Haynal Klinikát elhagyva kiléptünk a Mikó utcába, és csendesesen ballagtunk a Majális utca felé, míg egy vörös-keresztes karszalagot viselő fehér köpenyes orvos elénk nem lépet. Meglepetésünkre ő volt Haynal professzor.

Valósággal reánk ordított! »Ti örültek! Hová indultok? Most, amikor ezerszám szedik össze az oroszok a partizánoknak nyilvánított magyar férfi lakosságot, indultok el sétálni? Ezért utaltalak benneteket a klinikámra! Mars azonnal vissza a szobátokba!« Természetesen dolgaink végezetlen visszatértünk szobánkba. Haynal szavainak jelentőségét felmértük, Ő mint orvosprofesszor az oroszoktól kapott igazolással szabadon közlekedhetett. De mi ezt nem tehattük.”

A fentiek is igazolják, hogy Haynalék informálva voltak arról a veszedelemről, amely a románok által (dez)informált oroszok „partizánokat begyűjtő” akciója jelentett.

Hogy apámék története ne maradjon befejezetlen, röviden még néhány mondat. Sajnos, egy szintén vegyes házasságból származó félmagyar, a neves kolozsvári román orvos és családi jó ismerős, dr. Teli fia tudomást szerzett hol létükről és az NKVD-t rájuk szabadította. A kórteremben hárman voltak jelen, Szász István, Teleki Béla és Vita Sándor. Értékes fogolynak számíthattak, mert a front mögött magukkal vitték őket egyre nyugatabbra.

A történet jó véget ért. Feltehetően a baloldal egyik vezetőjének számító Balogh Edgártól Malinovszkij megtudta, hogy a fogvatartottak a „negyvenek” kiugrást követelő memorandumának szerkesztő-aláírói, a Gestapo megérkezésekor a baloldali foglyok kiszabadításának szervezői voltak. Parancsára apámék sorra visszanyerték szabadságukat.

A kissé hosszú, de így is lerövidített történet igazolja, hogy ama lista valóban létezett.

És itt jön a válasz a Tamásival kapcsolatos kérdőjelre.

Ugyanis nyilvánvaló, hogy ő is a lista egyik kiemelt személyisége volt. Miskolczi professzoréktól szerzett tudomást erről, és jobbnak látta a hirtelen döntéssel elhatározott távozást. Azokban a napokban nem volt idő sokat mérlegelni. Adva volt az egyik utolsónak távozó teherautó. Tamási bölcsen élt a lehetőséggel. Felmérhette, hogy élve és szabadon többet tehet a nemzet szolgálatában. Ahogy őt írásaiból és szülei értékelése alapján megismertem, nem tudtam feltételezni, hogy barátjához, édesapámhoz ne lett volna őszinte.

(Most pedig egy utólagos betoldás következik. Már leadtam a kéziratot amikor érdekes információhoz jutottam. Ugyanis egy Tamási-kiállítás anyagának összeállítása közben olvastam Sípos Lajos professzornak, az író közeli rokonának a róla írott élet- és pályarajzát. Ebből szereztem tudomást a Tamási utolsó kolozsvári napjaiban naptárában található feljegyzéseiről.

Az október 7-ei bejegyzés így szól: Riadalom tetőfokán. – De. $\frac{1}{2}$ 1 egyetem-avatás ágyúszó közben. Délután a Veress Lajos hadtestparancsnok plakátja, mely elrendeli, hogy 16-60 éves korig mindenki jelentkezzen azonnal katonai szolgálatra.” „Erre a napra virradólag nem aludtunk sokat. Utazásról beszélgettünk Magdóval. Este Miskolczi és Haynal is azt tanácsolták, hogy menjek. Reggel $\frac{1}{2}$ 8-kor Molnár úr autóbuszán elhagyjuk Kolozsvárt [...]” Tehát feltevésem – legnagyobb elégtételemmre – pontosan beigazolódott. Csak az autó nem volt teher, hanem busz, és apám emlékiratában egy napot téved. A találkozás 7-én történhetett.)

Telt az idő, és az író 1956-ban még egyszer hazalátogathatott szülőföldjére. Megölelhatték egymást édesapámmal is. Én sajnos akkor már marosvásárhelyi diák voltam, s így nem születhetett felnőttkori emlékem is gyermekkorom „nagy emberéről”.

Tíz évvel később aztán végleg hazatérhetett, de ez sem volt az őt megillető hazatérés. Nyilvánvalóan nem tévedésből a koporsóját Farkaslaka helyett, mely a román Lupeni nevet kapta, Lupeni városába irányították. A búcsúztató tömeg azonban nem oszlott szét, és megvárta a szeretett halott hazaérkezését. Ott kellett volna lennem nekem is, de orvosként olyan helyen dolgoztam, ahonnan eltávozni nem volt módomban.

A kor, amelynek évtizedei akár a Hargita patakjai siettek el, sokszor próbált meg. És nem egyszer jutottak eszembe „Áronka” szavai: „ahol állandó a munka és örökös a gond, ott a lélek is kitartóbbá válik”.

Ma, amikor a közösségi cselekedet, a munka, a jobbítás akarata gyanúba keveri művelőjét, újra idézném néhány szavát a *Szülőföldemből*: „egész életemben a legelszántabban védtem és vallottam az írói munka önmagában való értékét és az eszme szolgálatát, amely a nemzeti közösségen keresztül valahogy mégis jófelé egyengeti az emberi sorsot. Igen, vallottam és folytattam a tiszta szolgálatot, amely nem velem kezdődött, és nem velem fog véget érni, mert a közösségi testben ez a lélek, s nélküle nincs emberinek nevezhető élet.”

A két cserefa között minden erdélyi utam során tiszteletemet teszem és főhászt mondok érte, de hozzá is elküldöm kéréseimet, főleg ma is irányt mutató bölcs tanácsait igényelve.